O‘ZBEKISTONDA ISLOM BANK FAOLIYATINI JORIY ETISH VA RAQAMLI MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR: INTEGRATSIYA IMKONIYATLARI VA CHEKLOVLARI

Abdubannopova Oydinxon G‘ayratjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti iqtisodiyot fakulteti
Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi 2-kurs talabasi
Telefon: +998 93 300 26 21
abdubannopovaoydinoy@gmail.com

Annotatsiya – *Maqolada O‘zbekistonda islom bank faoliyatining huquqiy asoslari yaratilishi va uning raqamli moliyaviy texnologiyalar (fintex) bilan integratsiyalashuv imkoniyatlari tahlil qilingan. 2026-yil 27-martda imzolangan O‘RQ-1126-son Qonun mamlakatda an’anaviy va islom bank xizmatlari parallel faoliyat yuritishi uchun huquqiy zamin yaratdi. Tadqiqotning maqsadi islom bank faoliyatining huquqiy va institutsional asoslari shakllanish darajasini, raqamli infratuzilmaning imkoniyatlarini hamda integratsiya jarayonidagi asosiy xatarlarni aniqlashdan iborat. Ishda hujjatlar tahlili, xronologik va qiyosiy tahlil, shuningdek, statistik ko‘rsatkichlarni tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot ikkilamchi manbalarga, jumladan qonunchilik hujjatlari, Markaziy bank axborotlari, xalqaro tashkilotlar materiallari va ilmiy maqolalarga tayandi. Natijalar O‘zbekistonda islom moliyasi bo‘yicha qonunchilik bazasi shakllanganini, institutsional mexanizmlar esa rivojlanishning dastlabki bosqichida ekanini ko‘rsatdi. Raqamli to‘lovlar, mobil banking va to‘lov tashkilotlari infratuzilmasi islomiy moliyaviy mahsulotlarni masofadan taqdim etish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Biroq murabaha va ijara kabi mahsulotlarda aktivga egalik, mulk huquqining o‘tishi, shariat talablariga muvofiqlik va mijozga axborot berish jarayonlarini raqamli tizimlarda aniq qayd etish zarur. Shuningdek, shariat nazorati, kiberxavfsizlik, ma’lumotlarni himoya qilish va huquqiy talqin bilan bog‘liq xatarlar mavjud. Maqolada mahsulot, texnologiya va nazorat nuqtalarini bog‘lovchi tahliliy matritsa taklif etilib, uni amaliyotda qo‘llash yo‘nalishlari ko‘rsatildi. Tadqiqot xulosalari banklar, fintex kompaniyalari va tartibga soluvchi organlar uchun islomiy moliyaviy xizmatlarni raqamlashtirishda huquqiy aniqlik, texnologik ishonchlilik hamda shariat boshqaruvini uyg‘unlashtirish muhimligini asoslaydi. Ishning cheklovi ikkilamchi manbalardan foydalanilganligi va yangi tashkil etilayotgan islom banklari bo‘yicha uzoq muddatli statistik ma’lumotlar hali shakllanmaganligi bilan izohlanadi. Kelgusida banklar amaliyoti bo‘yicha empirik kuzatuvlar, mijozlar so‘rovlari va mahsulotlar kesimidagi ma’lumotlar asosida taklif etilgan matritsani sinovdan o‘tkazish tavsiya etiladi. Bu yondashuv integratsiya samaradorligini baholash imkonini beradi. Amaliyot uchun muhim.*

Kalit so‘zlar – *islom, bank faoliyati, fintex, murabaha, sukuk, shariat, raqamlashtirish, inklyuziya, kiberxavfsizlik, O‘zbekiston.*

KIRISH

So‘nggi yigirma yil ichida islom moliyasi dunyoning ko‘plab mamlakatlarida bank tizimining mustaqil va izchil rivojlanayotgan segmentiga aylandi. Uning asosiy tamoyillari – foiz (riba) olish va to‘lashni taqiqlash, shartnomalardagi haddan tashqari noaniqlik (g‘arar)dan qochish, shariat bo‘yicha taqiqlangan faoliyat turlarini

moliyalashtirmaslik hamda xavfni tomonlar o‘rtasida taqsimlash – an’anaviy kredit modelidan tubdan farq qiladi [21]. Malayziya, Turkiya, Birlashgan Arab Amirliklari va qo‘shni mamlakatlar tajribasi Markaziy bank rasmiylari tomonidan O‘zbekiston uchun ham namuna sifatida e’tirof etilgan [21].

O‘zbekistonda bu yo‘nalish 2026-yilda sifat jihatidan yangi bosqichga o‘tdi. 2026-yil 27-martda imzolangan O‘RQ-1126-son Qonun Fuqarolik kodeksi, Soliq kodeksi hamda «Markaziy bank to‘g‘risida»gi va «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi qonunlarga o‘zgartirishlar kiritib, islom banklari hamda an’anaviy banklar qoshidagi «islom oynalari» faoliyatiga huquqiy asos yaratdi [1; 13]. Qonun 2026-yil iyun oxirida kuchga kirdi va Markaziy bank huzurida Islom moliyasi kengashi tashkil etildi [14; 22]. Markaziy bank rasmiylari islom moliyasini, shuningdek, norasmiy iqtisodiyot mablag‘larini rasmiy bank tizimiga jalb qilish vositasi sifatida ham ko‘rishini bildirgan [15].

Shu bilan birga, O‘zbekiston raqamli to‘lovlar bo‘yicha mintaqadagi yetakchilardan biriga aylanmoqda. KPMG tadqiqotiga ko‘ra, 2025-yilda naqd pulsiz karta to‘lovlari nominal yalpi ichki mahsulotning taxminan 72 foiziga yetgan, 2021-yilda esa bu ko‘rsatkich taxminan 25 foizni tashkil etgan [25]. Demak, islom moliyasi bank tizimiga ko‘p jihatdan allaqachon raqamlashgan muhitda kirib kelmoqda.

Xalqaro tajribada raqamli to‘lovlar moliyaviy inklyuziyani kengaytirishning muhim omili sifatida e’tirof etiladi [10]. Islom moliyasi va fintexning kesishuvi so‘nggi yillarda alohida tadqiqot yo‘nalishiga aylandi: Alshater va ham mualliflar bu yo‘nalishdagi 2017–2022-yillarda chop etilgan 85 ta tadqiqotni tahlil qilgan [2], shariatga muvofiqlik esa asosiy muammolardan biri sifatida ko‘rsatiladi [12]. Shu sababli O‘zbekistonda islom bank faoliyatini joriy etish jarayonini raqamli moliyaviy texnologiyalardan ajratib o‘rganish nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham cheklangan natija beradi.

Tadqiqotning ilmiy muammosi quyidagidan iborat: islom moliyaviy mahsulotlari (masalan, murabaha) an’anaviy kreditdan farqli ravishda real tovar bitimi, mulk huquqining o‘tishi va shariatga muvofiqlik nazoratini talab qiladi. Ushbu talablarni raqamli kanallarda – mobil ilovalarda, onlayn rasmiylashtirishda, avtomatlashtirilgan skoring tizimlarida – qanday ta’minlash mumkinligi hali yetarli o‘rganilmagan.

Tadqiqotning maqsadi – 2026-yil oktabr holatiga O‘zbekistonda islom bank faoliyatining huquqiy va institutsional asoslari shakllanish darajasini hamda uning raqamli moliyaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashuv imkoniyatlari va xatarlarini aniqlashdir. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: (1) islom bank faoliyati va fintex bo‘yicha nazariy yondashuvlarni tizimlashtirish; (2) qonunchilik va institutsional bosqichlarni tahlil qilish; (3) raqamli to‘lov infratuzilmasi ko‘rsatkichlarini ko‘rib chiqish; (4) integratsiya yo‘nalishlari va cheklovlarini asoslash.

Tadqiqot quyidagi savollarga javob izlaydi: (1) O‘zbekistonda islom bank faoliyatining huquqiy va institutsional asoslari 2026-yil oktabr holatiga qanday shakllangan? (2) Mavjud raqamli to‘lov infratuzilmasi islom moliyaviy mahsulotlarini taqdim etish uchun qanday imkoniyatlar yaratadi? (3) Bu imkoniyatlardan foydalanishga qanday huquqiy, nazorat va kadrlar bilan bog‘liq cheklovlar to‘sqinlik

qiladi?

Tadqiqot obyekti – O‘zbekiston bank-moliya tizimi; predmeti – islom bank faoliyati va raqamli moliyaviy texnologiyalar o‘rtasidagi iqtisodiy-huquqiy munosabatlar. Ishning gipotezasi quyidagicha: raqamli to‘lov infratuzilmasining yuqori rivojlanganligi islom moliyaviy xizmatlari qamrovini kengaytirish uchun qulay shart-sharoit yaratadi, biroq bu imkoniyat shariat nazorati, standartlar va kadrlar masalalari hal etilgandagina ro‘yobga chiqadi.

Ishning ilmiy yangiligi shundaki, qonun kuchga kirgandan keyingi dastlabki oylar ma’lumotlari asosida islom bank faoliyati va fintex yagona tahliliy doirada ko‘rib chiqildi hamda mahsulot, texnologiya va nazorat nuqtalarini o‘zaro bog‘lovchi matritsa taklif etildi.

Maqola IMRAD tuzilmasiga muvofiq qurilgan: adabiyotlar sharhida nazariy yondashuvlar tanqidiy ko‘rib chiqiladi va tadqiqot bo‘shlig‘i aniqlanadi; metodologiya qismida tadqiqot dizayni va manbalar bayon etiladi; tahlil va natijalar qismida qonunchilik bosqichlari, raqamli infratuzilma ko‘rsatkichlari va integratsiya matritsasi taqdim etiladi; muhokamada natijalar tadqiqot savollari va oldingi ishlar bilan bog‘lanadi; xulosada asosiy topilmalar va tavsiyalar keltiriladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Islom moliyasi va fintexning kesishuvi bo‘yicha adabiyotlar so‘nggi yillarda keskin ko‘paydi va ularni shartli ravishda uch yo‘nalishga ajratish mumkin. Birinchi yo‘nalish tizimli sharhlardan iborat. R. Hasan, M.K. Hassan va S. Aliyu fintexni islom moliyasiga integratsiya qilish bo‘yicha o‘n to‘rtta ishni tahlil qilib, shariatga muvofiqlikni asosiy to‘siqlardan biri sifatida ko‘rsatgan, shuningdek operatsion samaradorlik, mijozlarni saqlab qolish, shaffoflik va hisobdorlik bo‘yicha muammolar islom moliya institutlari uchun xavf tug‘dirishi mumkinligini qayd etgan [12]. M.M. Alshater va ham mualliflar 2017–2022-yillardagi 85 ta tadqiqotni bibliometrik va mazmun tahlili usullarini birlashtirib ko‘rib chiqib, fintexni islom moliyasiga qo‘shish bankdan foydalanmaydigan aholi va kichik hamda o‘rta biznes uchun imkoniyat yaratishini, moliyaviy inklyuziyani kengaytirishga xizmat qilishini ko‘rsatgan [2]. I.M. Unal va A.F. Aysan esa adabiyotlarni islom banklarining raqamlashuvi, blokcheyn va kripto-aktivlar hamda islom nobank moliya institutlarining raqamlashuvi bo‘yicha guruhlab, shariat va fintex me’yorlarining o‘zaro mosligi texnologik o‘zgarishlarni islom moliyasiga joriy etishni osonlashtirishini ta’kidlagan [23].

Ikkinchi yo‘nalish joriy etish darajasini empirik baholaydi. A.F. Aysan va ham mualliflar CIBAFI ning 2020-yilgi Global Islamic Bankers Survey doirasida 101 ta islom bankidan olingan ma’lumotlarni korrelyatsion tahlil va bir omilli dispersion tahlil (ANOVA) yordamida o‘rganib, mobil banking bundan mustasno, yangi texnologiyalarning ko‘pchiligi islom banklarida past darajada joriy etilganini aniqlagan [4]. Bu xulosa O‘zbekiston uchun ham e’tiborga loyiq: raqamli to‘lovlar moliyaviy inklyuziyani kengaytirishda muhim omil ekanini Global Findex 2021 ma’lumotlari ko‘rsatadi [10], biroq islom mahsulotlari uchun bu kanallardan foydalanish darajasi alohida o‘rganilishi lozim.

Uchinchi yo‘nalish islom banklarining barqarorligi bilan bog‘liq bo‘lib, empirik

tadqiqotlar bu masalada bir xil xulosaga kelmagan. Q.Y. Arafat va ham mualliflar Fors ko‘rfazi mamlakatlari, Malayziya va Pokistondagi banklar misolida COVID-19 ikkala turdagi banklarning moliyaviy ko‘rsatkichlariga sezilarli salbiy ta’sir qilganini, biroq banklar barqarorligiga ta’sirning statistik jihatdan ahamiyatli dalili topilmaganini ko‘rsatgan [3].

O‘zbekiston kontekstida ilmiy tadqiqotlar hali kam bo‘lgani sababli asosiy ma’lumotlar yuridik va maslahat kompaniyalari sharhlarida hamda Markaziy bank materiallarida jamlangan. Kinstellar sharhida Qonun ikki darajali bank tizimini joriy etishi, shu bilan birga sudlar islom moliyaviy standartlari o‘rniga klassik fuqarolik huquqi doktrinalariga ustuvorlik berish xavfi mavjudligi qayd etilgan [13]. SpecialEurasia tahlilida Markaziy bankning nazorat salohiyati va muvofiqlik buzilishlarining obro‘ga ta’siri asosiy xatarlar sifatida ko‘rsatilgan [18].

Shunday qilib, mavjud adabiyotlarda (a) fintexni islom moliyasiga integratsiya qilishning umumiy imkoniyat va to‘siqlari [2; 12; 23], (b) islom banklarining raqamlashuv darajasi va barqarorligi [3; 4] hamda (c) O‘zbekistondagi huquqiy islohotlar [13; 18] alohida-alohida yoritilgan, ammo bizga ma’lum manbalarda ularning O‘zbekiston sharoitida birgalikda tahlili, ya’ni raqamli to‘lov infratuzilmasi islom mahsulotlarini taqdim etishda qanday imkoniyat va cheklovlar yaratishi yetarli o‘rganilmagan. Mazkur maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Adabiyotlarning birinchi va uchinchi yo‘nalishlari o‘zaro to‘ldiruvchi xususiyatga ega. Tizimli sharhlar fintexning islom moliyasidagi qo‘llanish doirasini keng yoritadi, biroq ular turli mamlakatlardagi tartibga solish muhiti va bank infratuzilmasi farqlarini bir xil darajada hisobga olmaydi [2; 12; 23]. Shu sababli xalqaro xulosalarni O‘zbekiston sharoitiga bevosita ko‘chirish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Aysan va ham mualliflarning empirik tahlili banklarda mobil bankingning boshqa yangi texnologiyalarga nisbatan kengroq qo‘llanganini ko‘rsatadi [4]. Bu natija texnologik imkoniyat mavjudligi bilan uni islomiy moliyaviy mahsulotlarning shartnomaviy talablariga moslashtirish bir xil masala emasligini anglatadi.

Banklar barqarorligiga bag‘ishlangan tadqiqotlar ham ehtiyotkor yondashuvni talab qiladi. Arafat va ham mualliflar turli mamlakatlar kesimida an’anaviy hamda islom banklarining pandemiya davridagi natijalarini taqqoslagan va ta’sir barcha banklar uchun bir xil bo‘lmaganini qayd etgan [3]. Demak, islom bank modelining o‘zi avtomatik ravishda yuqori barqarorlikni kafolatlaydi, degan xulosaga kelish mumkin emas; natijalar makroiqtisodiy muhit, bank boshqaruvi va faoliyat yuritayotgan bozor xususiyatlariga ham bog‘liq.

O‘zbekiston bo‘yicha manbalar tarkibi xalqaro ilmiy adabiyotlardan farq qiladi. Islom bank faoliyatiga oid qonunchilik yaqinda shakllangani sababli mahalliy banklar faoliyatini uzoq davr bo‘yicha baholaydigan ilmiy-empirik ishlar cheklangan. Shu bois ushbu maqolada qonunchilik sharhlari va Markaziy bank xabarlari institutsional o‘zgarishlarni aniqlash uchun, xalqaro ilmiy maqolalar esa fintex integratsiyasining nazariy va empirik mezonlarini belgilash uchun qo‘llanildi [6; 7; 13; 14; 18; 22]. Bu manbalar turli vazifani bajargani uchun ularning daliliy maqomi ham farqlanadi: normativ hujjatlar huquqiy holatni, rasmiy xabarlar institutsional jarayonlarni, ilmiy maqolalar esa umumlashtirilgan tadqiqot natijalarini yoritadi.

Aniqlangan tadqiqot bo‘shlig‘i islom bank faoliyati va raqamli infratuzilmani O‘zbekistonning yangi huquqiy sharoitida yagona amaliy zanjir sifatida ko‘rib chiqish zarurati bilan bog‘liq. Mavjud ishlar fintexning umumiy imkoniyatlari, banklar barqarorligi yoki qonunchilikdagi o‘zgarishlarni alohida tahlil qiladi. Ushbu maqola esa muayyan moliyaviy mahsulot uchun zarur bo‘lgan raqamli jarayonni, mulk va aktiv bilan bog‘liq shariat talablarini hamda nazorat mexanizmini birgalikda ko‘rib chiqadi. Shu jihatdan taklif etilgan “mahsulot–texnologiya–nazorat nuqtasi” matritsasi adabiyotlarda alohida yoritilgan masalalarni amaliy integratsiya nuqtai nazaridan bog‘lashga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot sifat jihatdan tavsifiy dizaynga asoslangan kabinet (desk) tadqiqoti sifatida o‘tkazildi. Birlamchi ma’lumotlar (so‘rovnoma, intervyu) to‘planmadi; tahlil ikkilamchi manbalarga tayandi. Bu yondashuv tanlandi, chunki Qonun 2026-yil iyun oyining oxirida kuchga kirgan va islom bank mahsulotlari bo‘yicha bank hisobotlari yoki statistik qatorlar hali shakllanmagan.

Manbalar to‘rt guruhga bo‘lindi: (1) qonunchilik hujjatlari va ularga yuridik sharhlar; (2) Markaziy bank press-relizlari va rasmiylarning ommaviy bayonotlari; (3) xalqaro maslahat kompaniyalarining tahlillari (KPMG, Kinstellar); (4) islom moliyasi va fintex bo‘yicha 2020–2022-yillardagi ilmiy maqolalar. Qonunchilik, rasmiy va statistik ma’lumotlar 2025-yil yanvaridan 2026-yil 28-oktyabrgacha bo‘lgan davrni, ilmiy adabiyotlar esa 2020–2022-yillarni qamrab oldi.

Tahlilda quyidagi usullardan foydalanildi: hujjatlar mazmunini tahlil qilish (qonun normalari va rasmiy bayonotlarni toifalash), xronologik tahlil (islohot bosqichlarini tartiblash), qiyosiy tahlil (islom va an’anaviy bank mahsulotlari tamoyillarini solishtirish) hamda statistik ko‘rsatkichlarni tizimlashtirish. Natijalar bir necha mustaqil manba bilan solishtirilib (triangulyatsiya), tasdiqlangan ma’lumotlargina jadvallarga kiritildi.

Manbalar o‘rtasida nomuvofiqlik uchragan hollarda – qonun kuchga kirgan sana (28 yoki 29-iyun) va islom moliyaviy xizmatlari hajmi (so‘mda yoki AQSh dollarida berilgani) – asl manbaga yaqinroq nashr tanlandi va nomuvofiqlik matnda qayd etildi. «Mahsulot–texnologiya–nazorat nuqtasi» matritsasi muallifning tahliliy konstruksiyasi bo‘lib, empirik tekshiruvdan o‘tkazilmadi.

Manbalarni tanlashda tadqiqot savollariga bevosita aloqadorlik, rasmiy yoki ilmiy kelib chiqish, e’lon qilingan sana va ma’lumotlarning tekshirilishi mumkinligi mezonlari hisobga olindi. Huquqiy holatni aniqlashda qonun hujjatlari va ularning yuridik sharhlariga ustuvorlik berildi. Bank tizimidagi institutsional o‘zgarishlar Markaziy bankning rasmiy axborotlari va tegishli tashkilotlarning xabarlarini o‘zaro solishtirish orqali ko‘rib chiqildi. Raqamli to‘lovlar bo‘yicha miqdoriy ko‘rsatkichlar esa ularni e’lon qilgan manba, davr va o‘lchov birligi bilan birga qayd etildi. Ilmiy adabiyotlar fintex va islom moliyasi kesishmasiga oid nazariy qarashlarni hamda boshqa mamlakatlar tajribasidan olingan empirik natijalarni tahlil qilish uchun tanlandi.

Tadqiqotning tahlil birligi alohida bank yoki mijoz emas, balki islom bank

faoliyatini joriy etishning huquqiy-institutsional shartlari va ularni qo‘llab-quvvatlaydigan raqamli jarayonlar bo‘ldi. Shu sababli maqolada respondentlar tanlanmasi, eksperiment yoki so‘rovnoma natijalari keltirilmadi. Raqamli infratuzilma ko‘rsatkichlari mamlakat miqyosidagi ikkilamchi statistik ma’lumotlar sifatida ishlatildi; ular islom bank mijozlari soni yoki islomiy mahsulotlardan foydalanish hajmi sifatida talqin qilinmadi. Bunday farqlash umumiy raqamli tayyorgarlikni maxsus islomiy moliyaviy xizmatlar bozorining real hajmidan ajratish imkonini berdi.

Tahlil bir necha ketma-ket bosqichda olib borildi. Dastlab qonunchilik hujjatlari va rasmiy sharhlardan islom bank faoliyatining tashkiliy shakllari, ruxsat etilgan operatsiyalar, nazorat subyektlari va soliq mexanizmlariga oid normalar ajratib olindi. Keyin ushbu ma’lumotlar vaqt ketma-ketligiga joylashtirilib, islohotlarning asosiy bosqichlari jadval ko‘rinishida umumlashtirildi. Uchinchi bosqichda raqamli to‘lov infratuzilmasiga oid ko‘rsatkichlar davrlar va o‘lchov birliklari bo‘yicha taqqoslandi. To‘rtinchi bosqichda murabaha, ijara, musharaka, mudaraba, sukuk va vakala kabi mahsulotlar uchun zarur bo‘lishi mumkin bo‘lgan raqamli vositalar tegishli shariat hamda nazorat nuqtalari bilan bog‘landi.

Natijalarni talqin qilishda uchta metodologik cheklov saqlandi. Birinchidan, turli manbalarda bir ko‘rsatkichning sanasi yoki valyutasi farq qilgan holatlarda bu tafovut yashirilmasdan matnda qayd etildi. Ikkinchidan, umumiy naqd pulsiz to‘lovlar, mobil banking va kartalar soni islomiy moliyaviy xizmatlar hajmiga tenglashtirilmadi; ular faqat texnologik muhitning tayyorgarlik belgisi sifatida ko‘rib chiqildi. Uchinchidan, taklif etilgan integratsiya matritsasi amaliy bank jarayonlarida sinovdan o‘tkazilgan model emas, balki mavjud adabiyotlar va huquqiy talablar asosida ishlab chiqilgan tahliliy taklif sifatida taqdim etildi. Shu yondashuv xulosalarning daliliy chegaralarini aniq belgilashga yordam berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

1-jadvalda islom bank faoliyatini joriy etishning asosiy bosqichlari keltirilgan. Markaziy bank va IFSB rahbariyati 2026-yil avgustdagi uchrashuvida mutaxassislarni o‘qitish dasturlari ham muhokama mavzusi bo‘lgan [7].

1-jadval.

O‘zbekistonda islom bank faoliyatini joriy etish bosqichlari

Sana	Voqea	Manba
2025-yil sentyabr	Qonunchilik palatasi islom banki to‘g‘risidagi qonun loyihasini birinchi o‘qishda ma’qulladi	[15]
2026-yil 27-mart	Prezident O‘RQ-1126-son Qonunni imzoladi	[13; 14; 17]
2026-yil 27-aprel – 1-may	IFSB delegatsiyasi tashrifi: 2026–2030-yillar yo‘l xaritasi loyihasi muhokamasi	[6]
2026-yil 27-may	Markaziy bank AAOIFI ga tartibga soluvchi a’zo sifatida qo‘shildi	[22]
2026-yil 29-iyun	Qonun kuchga kirdi (Kinstellar sharhida 28-iyun)	[14; 5; 13]
2026-yil iyul	Markaziy bank huzurida Islom moliyasi kengashi tuzildi	[22]
2026-yil 24-avgust	Markaziy bank va IFSB rahbariyati uchrashuvi: shariat kengashini tashkil etish, shariatga mos likvidlikni boshqarish vositalari	[7]
2026-yil 23-oktyabr	Markaziy bank kengashi qaroriga ko‘ra «Open Bank» aksiyadorlik jamiyatiga birinchi islom banki litsenziyasi berildi	[24]

Qonunning asosiy normalari 2-jadvalda umumlashtirilgan. Manbalarga ko‘ra, Qonun an’anaviy va islom xizmatlari parallel faoliyat yuritadigan ikki darajali bank tizimini nazarda tutadi, bunda islom bank faoliyati faqat Markaziy bank litsenziyasiga ega yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladi [13; 17].

2-jadval.

Islom bank faoliyatiga oid Qonunning asosiy normalari

Yo‘nalish	Norma	Manba
Tashkiliy shakl	To‘laqonli islom banki yoki an’anaviy bank qoshidagi «islom oynasi»	[21; 13]
Nazorat	Markaziy bank huzurida Islom moliyasi kengashi; banklar va litsenziyalangan tashkilotlarda ichki shariat kengashlari	[14]
Vositalar	Murabaha, mudaraba, musharaka, vakala, salam (qonun loyihasida); islom lizingi (ijara); sukuk	[21; 17; 18]
Soliqqa tortish	QQS va daromad solig‘i bo‘yicha maxsus qoidalar	[14]
Qonunchilikka o‘zgartirishlar	Fuqarolik kodeksi, Soliq kodeksi, «Markaziy bank to‘g‘risida»gi va «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi qonunlar	[13]

Raqamli to‘lov infratuzilmasi ko‘rsatkichlari 3-jadvalda berilgan. Shuningdek, 2025-yil 10-dekabrdagi PF-246-son Farmonga muvofiq 2026-yil 1-apreldan davlat xizmatlari, kommunal xizmatlar, alkogol va tamaki mahsulotlari, avtomobil va ko‘chmas mulk xaridlari hamda 25 million so‘mdan yuqori xaridlar faqat naqd pulsiz shaklda amalga oshirilishi belgilangan [20]. 2026-yil 1-sentyabrdan naqd pulsiz to‘lov majburiy bo‘lgan xaridlar chegarasi 25 million so‘mdan bazaviy hisoblash miqdorining 400 baravariga, ya’ni 176 million so‘mga oshirilgan; alkogol, tamaki mahsulotlari va yoqilg‘i savdosida esa naqd pulsiz to‘lov summasidan qat’i nazar majburiy bo‘lib qolgan [26].

3-jadval.

O‘zbekistonda raqamli to‘lov infratuzilmasi ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Qiymat	Manba
Muomaladagi bank kartalari soni (1-yanvar holatiga)	34,2 mln (2023); 46,2 mln (2024); 62 mln (2025); 68,27 mln (2026)	[8]
Naqd pulsiz karta to‘lovlarining nominal YaIMga nisbati	~25% (2021) → ~72% (2025)	[25]
Karta operatsiyalarida naqd pulsiz operatsiyalar ulushi	68% (2021) → 81% (2025)	[25]
Aholining mobil aloqa bilan qamrovi	97%	[25]
Markaziy bank reyestridagi to‘lov tashkilotlari soni	51	[25]
2025-yilda operatsiyalar hajmi	Banklarning mobil ilovalari orqali – 646 trln so‘m; to‘lov tashkilotlari orqali – 412 trln so‘m	[25]
Markaziy bank va ADB so‘rovnomasi (aholi o‘rtasida; YaIMga nisbatdan alohida ko‘rsatkich)	Respondentlarning 72% raqamli to‘lovdan foydalangan (2021-yilda 39%); Toshkent shahrida – 84%; aholining 21% faqat naqd pul ishlatadi	[9]

Islom moliyaviy xizmatlari amaliyotda 2026-yilning dastlabki besh oyida

mikromoliya tashkilotlari tomonidan 22 milliard so‘m miqdorida ko‘rsatilgan; eng ommabop shakl murabaha, ya’ni tovarni qat’iy ustama bilan muddatli to‘lovga sotish bo‘lgan [19]. Boshqa manbada xuddi shu ko‘rsatkich AQSh dollarida (22 million) berilgan [5]; maqolada so‘mdagi ko‘rsatkich qo‘llanildi. Markaziy bank rasmiylari islom moliyasini uch bosqichda joriy etilayotganini, ikkinchi bosqich – alohida qonun qabul qilinishi ekanini, uchinchi bosqichda esa sukuk, litsenziyalash, shariat boshqaruvi va tartibga solish ekotizimi bo‘yicha xalqaro hamkorlik (jumladan, Malayziyadagi INCEIF universiteti bilan) kuchaytirilayotganini bildirgan [5].

Mahsulot, texnologiya va nazorat nuqtalarini o‘zaro bog‘lovchi matritsa 4-jadvalda keltirilgan. U islom fintexi bo‘yicha sharhlarda [2; 12; 23] ko‘rsatilgan yo‘nalishlarga tayanadi; O‘zbekiston amaliyotida empirik tekshirilmagan.

4-jadval.

Islom mahsulotlarini raqamli kanallarga integratsiya qilish matritsasi (muallif taklifi)

Islom mahsuloti	Mumkin bo‘lgan raqamli vosita	Shariat va nazorat nuqtasi
Murabaha	Onlayn savdo platformasi va mobil ilovada elektron shartnoma; tovarga egalik huquqining raqamli qaydi	Bank tovarga egalik qilganini va mulk huquqi o‘tganini tekshirish; shariat kengashi tasdig‘i
Ijara (islom lizingi)	Mobil ilova orqali ariza, elektron imzo, to‘lovlarni avtomatik qayd etish	Egalik bilan bog‘liq xavflarni lizing beruvchida qoldirish va buni hujjatlashtirish
Musharaka, mudaraba	Ommaviy moliyalashtirish (crowdfunding) platformalari [12]	Foyda taqsimoti qoidasini oldindan belgilash; hisobotning shaffofligi
Sukuk	Raqamli emissiya va reestr (taqsimlangan reestr texnologiyalari)	Aktivga asoslanganlik; AAOIFI va IFSB standartlariga muvofiqlik
To‘lovlar va hisoblar (vakala)	QR-to‘lovlar, mobil hamyonlar	Taqiqlangan faoliyat turlarini moliyalashtirmaslik uchun avtomatik filtr

Rejalar bo‘yicha 2026-yil mart oyidagi Prezident majlisida kamida bitta tijorat bankida islom «oynasi» ochish, 2026–2030-yillarda esa islom bank faoliyatini to‘liq amalga oshiradigan ikkita bank tashkil etish ko‘zda tutilgani, natijada qo‘shimcha taxminan 1 milliard AQSh dollari investitsiya va depozit jalb qilinishi mumkinligi aytilgan [16]. Markaziy bank raisining o‘rinbosari 2025-yil oktyabrda 2030-yilgacha kamida 10 ta to‘laqonli islom banki faoliyat yuritishini kutayotganini bildirgan [15]. Bu ikki ko‘rsatkich turli vaqtda va turli rasmiylar tomonidan bildirilgan kutilmalar bo‘lib, bir-biridan farq qiladi. Markaziy Osiyo bo‘yicha 2025-yilda e’lon qilingan mintaqaviy hisobot islom banklari aktivlari 2033-yilga borib 6,3 milliard dollarga yetishi va O‘zbekiston Qozog‘istondan keyingi yetakchi bozorlardan biri bo‘lishini prognoz qilgan [11]. 2026-yil 6-aprel holatiga mamlakatda 1 ta mikromoliya banki bilan birga 35 ta bank faoliyat yuritgan [13]. 2026-yil 23-oktabrda Markaziy bank kengashi qaroriga ko‘ra «Open Bank» aksiyadorlik jamiyatiga birinchi islom banki litsenziyasi berilgan [24].

MUHOKAMA

Natijalar kirish qismida qo‘yilgan uchta tadqiqot savoli bo‘yicha quyidagicha talqin qilinadi. Birinchidan, 1- va 2-jadvallar huquqiy asoslar shakllanganini, biroq

institutlar faoliyati hozircha boshlang‘ich bosqichda ekanini ko‘rsatadi. Ikkinchidan, 3-jadvaldagi ko‘rsatkichlar raqamli kanallar uchun zarur infratuzilma mavjudligini bildiradi. Uchinchidan, adabiyotlarda va manbalarda qayd etilgan huquqiy, nazorat va kadrlar bilan bog‘liq xatarlar integratsiyaning asosiy cheklovlari hisoblanadi.

Olingan natijalar gipotezani qisman tasdiqlaydi. Bir tomondan, 3-jadvaldagi ko‘rsatkichlar (karta to‘lovlarining YaIMga nisbati, kartalar soni, mobil banking hajmi) islom mahsulotlarini taqdim etish uchun zarur raqamli kanallar allaqachon mavjudligini ko‘rsatadi. Ikkinchi tomondan, islom moliyaviy xizmatlarining amaldagi hajmi (2026-yilning dastlabki besh oyida 22 mlrd so‘m) mos keladigan bank to‘lov oqimlari yonida juda kichik, Islom moliyasi kengashi esa Qonun kuchga kirgandan keyingina tuzilgan. Demak, infratuzilma tayyor, institutsional qatlam esa shakllanish bosqichida; bu maqolaning maqsadida qo‘yilgan o‘zaro bog‘liqlik hozircha asosan potensial xususiyatga ega.

Adabiyotlar bilan solishtirganda, Aysan va ham mualliflar aniqlagan holat – mobil bankingdan tashqari yangi texnologiyalarning islom banklarida past darajada joriy etilishi [4] – O‘zbekiston natijalariga mos keladi: raqamli to‘lov infratuzilmasi yuqori rivojlangan, islom xizmatlari esa hozircha mikromoliya tashkilotlari darajasida. Shariat va fintex me’yorlarining o‘zaro mosligi haqidagi xulosa [23] 4-jadvaldagi matritsada ko‘rsatilgan imkoniyatlarni qo‘llab-quvvatlaydi, biroq Hasan va ham mualliflar ko‘rsatgan shariatga muvofiqlik muammosi [12] raqamli jarayonda ham hal etilishi kerak. Masalan, raqamli kanallarda murabaha ham, oddiy muddatli to‘lov ham odatda bir xil interfeys orqali rasmiylashtirilgani sababli, islom mahsuloti oddiy muddatli to‘lov yoki iste’mol kreditidan faqat shartnoma matni bilan emas, balki bitim tuzilish ketma-ketligi bilan ham ajralib turishi kerak: bank tovarga egalik qilishi, keyin uni mijozga sotishi lozim. Arafat va ham mualliflarning COVID-19 davridagi barqarorlik bo‘yicha xulosasini [3] O‘zbekistonga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish mumkin emas, chunki mamlakatda islom banklari hali amaliy faoliyatini boshlamagan (birinchi litsenziya 2026-yil 23-oktabrda berilgan [24]) va tahlil boshqa bozorlar ma’lumotiga asoslangan.

Matritsa shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiya islom moliyasining bir qator talablarini (aktiv va egalik huquqini qayd etish, to‘lovlarni kuzatish, taqiqlangan sohalarni filtrlash) amalga oshirishni osonlashtirishi mumkin. Bu holat Markaziy bank rasmiylari qayd etgan maqsad – naqd pul va norasmiy aylanmani rasmiy tizimga jalb qilish [15] – hamda naqd pulsiz to‘lovlarni majburiy qiluvchi Farmon [20] yo‘nalishi bilan uyg‘un.

Shu bilan birga, bir necha cheklov aniqlandi. Birinchidan, huquqiy xatar: Kinstellar qayd etganidek, sudlar klassik fuqarolik huquqi doktrinalariga ustuvorlik berishi mumkin [13]. Ikkinchidan, nazorat salohiyati: ikki darajali tizimda Markaziy bank standartlarni belgilash, shariat boshqaruvini tekshirish va prudensial nazoratni birga olib borishi lozim [18; 7]. Uchinchidan, kadrlar: Markaziy bank va IFSB muloqotida mutaxassislarni o‘qitish dasturlari alohida mavzu sifatida ko‘tarilgan [7]. To‘rtinchidan, raqamli kanallarga xos kiberxavfsizlik va mijoz ma’lumotlarini himoya qilish masalalari islom mahsulotlari uchun ham bir xil darajada amal qiladi.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Tahlil ikkilamchi manbalarga, shu

jumladan matbuot materiallariga tayandi; Qonun kuchga kirganiga hali uzoq vaqt bo‘lmagani sababli islom banklari faoliyati bo‘yicha statistik qator mavjud emas. Ayrim ko‘rsatkichlar (qonun kuchga kirgan sana, xizmatlar hajmi valyutasi) manbalarda farq qiladi. 4-jadvaldagi matritsa empirik tekshirilmagan. Kelgusi tadqiqotlarda aholi va tadbirkorlar o‘rtasida islom mahsulotlariga talab bo‘yicha so‘rovnoma o‘tkazish hamda dastlabki islom «oynalari» faoliyati bo‘yicha ma’lumotlar paydo bo‘lgach, ularni solishtirish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda islom bank faoliyatining huquqiy asoslari 2026-yilda shakllandi: Qonun qabul qilinib kuchga kirdi, Markaziy bank huzurida Islom moliyasi kengashi tuzildi, mikromoliya tashkilotlarida islom xizmatlarining dastlabki hajmi qayd etildi, 2026-yil 23-oktabrda esa «Open Bank» aksiyadorlik jamiyatiga birinchi islom banki litsenziyasi berildi. Shu bilan birga, mamlakatda naqd pulsiz to‘lovlar va mobil banking yuqori darajada rivojlangan, bu esa islom mahsulotlarini raqamli kanallar orqali taqdim etish uchun qulay zamin yaratadi. Tadqiqot savollariga javob sifatida aytish mumkinki, islom bank faoliyati va fintex o‘rtasidagi integratsiya real imkoniyat, ammo uning amalga oshishi huquqiy aniqlik, shariat nazorati va kadrlar tayyorlash masalalariga bog‘liq.

Amaliy tavsiyalar: birinchidan, murabaha kabi mahsulotlarning raqamli jarayonida tovarga egalik va mulk huquqining o‘tishi bosqichlarini tizimda alohida qayd etish; ikkinchidan, mahsulot hujjatlari va mijozga taqdim etiladigan ma’lumotlarni an’anaviy muddatli to‘lov va kreditdan aniq ajratish; uchinchidan, shariat kengashlari va Markaziy bank nazorati uchun raqamli hisobot talablarini oldindan belgilash; to‘rtinchidan, nazorat organlari va banklar xodimlarini tayyorlash dasturlarini kengaytirish; beshinchidan, aholining islom moliyaviy mahsulotlari bo‘yicha moliyaviy savodxonligini oshirish.

Ishning hissasi islom bank faoliyati va fintexni O‘zbekiston sharoitida yagona tahliliy doirada ko‘rib chiqish hamda mahsulot, texnologiya va nazorat nuqtalarini bog‘lovchi matritsani taklif etishdan iborat. Kelgusi tadqiqotlar yo‘nalishlari – talab bo‘yicha so‘rovnomalar, dastlabki islom «oynalari» faoliyatining empirik tahlili va raqamli shariatga muvofiqlik nazorati mexanizmlarini baholash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 27-martdagi O‘RQ-1126-son «Ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida»gi Qonuni (islom bank faoliyatini joriy etish bo‘yicha) — Toshkent, 2026.
2. Alshater M.M., Saba I., Supriani I., Rabbani M.R. Fintech in Islamic finance literature: A review // Heliyon — 2022 — Vol. 8, No. 9 — Art. e10385 — DOI: 10.1016/j.heliyon.2022.e10385.
3. Arafat Q.Y., Rashid A., Jan Q.W. Impact of COVID-19 on the Performance and Stability of Conventional and Islamic Banks in the GCC Region, Malaysia, and Pakistan // Islamic Banking and Finance Review — 2021 — Vol. 8, No. 1 — P. 24–37.
4. Aysan A.F., Belatik A., Unal I.M., Ettaai R. Fintech Strategies of Islamic Banks: A

Global Empirical Analysis // FinTech — 2022 — Vol. 1, No. 2 — P. 206–215 — DOI: 10.3390/fintech1020016.
5. Bernama. Uzbekistan Enhancing Islamic Finance Regulatory Framework With INCEIF University’s Assistance [Elektron resurs] — Tashkent, 16.06.2026 — URL: https://bernama.com/lite/news.php?id=2569398 (murojaat sanasi: 28.10.2026).
6. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Central Bank and IFSB Discuss Draft Roadmap for Developing Islamic Finance Industry in Uzbekistan [Elektron resurs] — 07.05.2026 — URL: https://cbu.uz/en/press_center/news/3843166/
7. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Central Bank and IFSB Discuss Cooperation on the Development of Islamic Finance [Elektron resurs] — 24.08.2026 — URL: https://cbu.uz/en/press_center/releases/4411084/
8. Daryo.uz. Bank cards exceed 68mn in Uzbekistan amid rapid expansion of digital payments [Elektron resurs] — 09.02.2026 — URL: https://daryo.uz/en/2026/02/09/bank-cards-exceed-68mn-in-uzbekistan-amid-rapid-expansion-of-digital-payments/
9. Daryo.uz. 72% of people in Uzbekistan use digital payments, Central Bank survey finds [Elektron resurs] — 16.03.2026 — URL: https://daryo.uz/en/2026/03/16/72-of-people-in-uzbekistan-use-digital-payments-central-bank-survey-finds/
10. Demirgüç-Kunt A., Klapper L., Singer D., Ansar S. The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19 — Washington, DC: World Bank, 2022 — 184 p.
11. Eurasian Development Bank, Islamic Development Bank Institute, LSEG. The Future of Islamic Finance in Central Asia [Elektron resurs] — 2025 — URL: https://eabr.org/en/analytics/special-reports/the-future-of-islamic-finance-in-central-asia/
12. Hasan R., Hassan M.K., Aliyu S. Fintech and Islamic Finance: Literature Review and Research Agenda // International Journal of Islamic Economics and Finance — 2020 — Vol. 3, No. 1 — P. 75–94 — DOI: 10.18196/ijief.2122.
13. Kinstellar. Uzbekistan introduces a legislative framework for Islamic banking [Elektron resurs] — April 2026 — URL: https://www.kinstellar.com/news-and-insights/detail/4227/uzbekistan-introduces-a-legislative-framework-for-islamic-banking
14. KPMG. Uzbekistan: Law introducing Islamic banking enacted [Elektron resurs] — 26.05.2026 — URL: https://kpmg.com/us/en/taxnewsflash/news/2026/05/uzbekistan-law-introducing-islamic-banking-enacted.html
15. Kun.uz. Central Bank sees Islamic finance as key to formalizing shadow economy [Elektron resurs] — 25.10.2025 — URL: https://kun.uz/en/news/2025/10/25/central-bank-sees-islamic-finance-as-key-to-formalizing-shadow-economy
16. Kun.uz. Uzbekistan to launch two full-fledged Islamic banks and attract $1 billion by 2030 [Elektron resurs] — 26.03.2026 — URL: https://kun.uz/en/news/2026/03/26/uzbekistan-to-launch-two-full-fledged-islamic-banks-and-attract-1-billion-by-2030
17. Kun.uz. Uzbekistan establishes legal framework for Islamic banking activities [Elektron resurs] — 30.03.2026 — URL:

https://kun.uz/en/news/2026/03/30/uzbekistan-establishes-legal-framework-for-islamic-banking-activities
18. SpecialEurasia. Uzbekistan Approves the Law on Islamic Finance: Why Matters? [Elektron resurs] — 07.04.2026 — URL: https://www.specialeurasia.com/2026/04/07/uzbekistan-islamic-finance-law/
19. Spot.uz. Islamskie finansovye uslugi v Uzbekistane s nachala goda sostavili 22 mlrd sumov (rus tilida) [Elektron resurs] — 16.06.2026 — URL: https://www.spot.uz/ru/2026/06/16/islamic-microfinance/
20. Tenge Bank. From April 1, certain payments will be cashless only (Presidential Decree No. PF-246 of 10.12.2025) [Elektron resurs] — 15.03.2026 — URL: https://tengebank.uz/en/about/press_center/news/516
21. The Times of Central Asia. Uzbekistan Advances Draft Law to Introduce Islamic Banking System [Elektron resurs] — 30.01.2026 — URL: https://timesca.com/uzbekistan-advances-draft-law-to-introduce-islamic-banking-system/
22. The Times of Central Asia. Uzbekistan Establishes Islamic Finance Council as New Banking Law Takes Effect [Elektron resurs] — 21.07.2026 — URL: https://timesca.com/uzbekistan-establishes-islamic-finance-council-as-new-banking-law-takes-effect/
23. Unal I.M., Aysan A.F. Fintech, Digitalization, and Blockchain in Islamic Finance: Retrospective Investigation // FinTech — 2022 — Vol. 1, No. 4 — P. 388–398 — DOI: 10.3390/fintech1040029.
24. UzDaily. Uzbekistan Issues First Licence for Islamic Banking [Elektron resurs] — 26.10.2026 — URL: https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistan-issues-first-licence-for-islamic-banking/
25. UzDaily. KPMG: Cashless payments in Uzbekistan reach 72% of GDP [Elektron resurs] — 02.10.2026 — URL: https://www.uzdaily.uz/en/kpmg-cashless-payments-in-uzbekistan-reach-72-of-gdp/
26. Zamin.uz. Important change from September 1: Which payments will be cashless only, and for which has the limit increased? [Elektron resurs] — 2026 — URL: https://zamin.uz/en/economy/219669-important-change-from-september-1-which-payments-will-be-cashless-only-and-for-which-has-the-limit-increased.html